

УДК 336.71(477)

В. Ю. Дудченко, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”[©]

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто етапи формування банківської системи України, виокремлено проблеми та специфічні риси функціонування вітчизняних банків. Автором узагальнено проблеми розвитку банківської системи України, здійснено аналіз її сучасного стану. У статті детально досліджено особливості структури та перспективи розвитку вітчизняної банківської системи.

Ключові слова: банківська система, фінансово-економічна криза, банківський продукт, регулювання, ризик.

Постановка проблеми. На сьогодні банки України діють в умовах підвищеного ризикуванню ринкового середовища, що ставить підвищені вимоги до забезпечення та підтримки їх фінансової стійкості, вибору раціонального варіанта розміщення ресурсів, оцінки та контролю ризиків, вимагає створення відповідних засад ефективного і науково обґрунтованого механізму регулювання його структурних складових, потребує застосування комплексного підходу до розробки системних заходів організації банківської діяльності. Основними чинниками несприятливої кон'юнктури є погіршення умов торгівлі внаслідок взаємного запровадження обмежувальних заходів у торгівлі з Російською Федерацією, загостренням ситуації на сході України, зменшенням обсягів торгівлі та діяльності малого і середнього бізнесу, виведенням із господарського обігу великої кількості промислових підприємств. Отже, актуальним є дослідження етапів формування та проблем сучасного розвитку банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню та дослідженню особливостей розвитку банківської системи України присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців. Так, характеристику основних етапів розвитку банківської системи України залежно від економічних процесів, що відбуваються всередині країни та становлення системи банківського регулювання здійснює І. Д'яконова [1], проблеми реформування банківської системи України досліджував О. Колодізев [3], перспективи розвитку діяльності банків України розглядав Ю. Колобов [2], основи механізму регулювання банківської діяльності на сучасному етапі досліджує Л. Простебі [4].

Мета статті. Дослідити етапи формування, виявити проблеми розвитку та обґрунтувати перспективи функціонування банківської системи України.

Виклад основного матеріалу. Банківська система України розвивалась досить динамічно і була орієнтована на забезпечення безперервного грошового обігу капіталу; надання можливостей отримання необхідного фінансування підприємствами, державою, приватними особами; створення сприятливих умов вкладення коштів із метою нагромадження заощаджень у національній економіці. З метою дослідження проблем розвитку банківської системи України було сформовано періодизацію її формування та функціонування, досліджені особливості розвитку її структурних елементів. Основні характеристики етапів становлення та розвитку вітчизняної банківської системи наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Основні характеристики етапів становлення та розвитку банківської системи України

Період	Основні риси етапів становлення та розвитку вітчизняної банківської системи
1988–1990 рр.	Створення прототипу системи українських комерційних банків у складі банківської системи СРСР
1991 – I півріччя 1992 р.	Перереєстрація українських комерційних банків і початок формування банківської системи України як незалежної держави
II півріччя 1992 р. – 1993	Формування банківської системи України на етапі становлення економічного та політичного суверенітету
1994–1996 рр.	Розвиток банківської системи на першому етапі реалізації курсу економічних реформ монетарними методами
1997–1999 рр.	Реформування банківської системи в умовах поглиблення фінансово-економічної кризи, поступового переходу до поєднання монетарних методів управління економікою із заходами щодо її структурного реформування
2000 – I півріччя 2008 р.	Розвиток банківської системи в умовах реструктуризації економіки, падіння дохідності банківських операцій, укрупнення та консолідація капіталу банків
II півріччя 2008 р. – сьогодні	Розвиток банківської системи під впливом світової фінансово-економічної кризи в умовах девальвації національної валюти, скорочення виробництва, експорту, дефіциту платіжного балансу та державного бюджету. Посткризове відновлення господарства. Закриття банків, вихід з ринку банків зі 100 % іноземним капіталом з причин внутрішньої економічної та соціальної кризи в Україні, погіршення макроекономічних показників розвитку

Джерело: складено автором.

Проаналізуємо більш детально структуровані етапи становлення та розвитку банківської системи України.

Перший етап характеризується створенням фундаментальної бази системи українських комерційних банків у складі банківської системи СРСР. Становлення банків відбувалось шляхом створення установ ринкового типу поряд з існуванням державних банків колишнього СРСР. Контори, управління та відділення всесоюзних банків, що належали державі, виконували на даному етапі переважно адміністративно-контрольні функції (Держбанк СРСР) та були зосереджені на фінансово-кредитному обслуговуванні державних підприємств і організацій (Промбудбанк, Агропромбанк, Житлосоцбанк, Ощадбанк, Зовнішекономбанк). До особливих рис зазначеного періоду формування банківської системи України належать:

- залежність українських державних банків від всесоюзної фінансової бюрократії;
- початок утворення кооперативних банків як суто українських банківських установ.

На початку другого етапу було прийнято Закон України “Про банки і банківську діяльність”, відповідно до положень якого закріплювалося створення автономної дворівневої банківської системи та Національного банку України як центрального банку держави. До особливих рис другого етапу формування банківської системи України належать:

- перереєстрація та реорганізація банків;
- формування банківських установ в умовах нестабільної економічної ситуації.

Третій етап характеризується процесами акціонування державних банків і реформуванням системи планування банківської діяльності, основні ознаки якої полягали: здійснення планування на основі досягнутих показників минулого року; використання прогнозування напрямів розвитку ринку банківських продуктів, спричинене передбачуваним розвитком ринків реальних товарів; формування планів на довгострокову перспективу; формування планів з урахуванням впливу зовнішніх факторів з причини відкритості банку як системи; спрямованість плану як на поточну, так і на майбутню прибутковість. До особливих рис третього етапу розвитку банківської системи України належать:

- утворення нових комерційних банків за використання приватного капіталу;
- створення значної кількості невеликих банків, орієнтованих на отримання надприбутків на тлі гіперінфляційних процесів в економіці.

Четвертий етап відрізнявся уповільненням інфляційних процесів, активізацією регулюючих інструментів Національним банком України. До особливих рис четвертого етапу розвитку банківської системи України належать:

- зниження рівня банківського менеджменту;
- банкрутство банків;
- скорочення розміру активів банків;
- стагнація банківської діяльності;
- розбіжність у концентрації банківського капіталу.

П'ятий етап характеризувався наявністю внутрішньої банківської кризи та фінансової кризи, пов'язаної із знеціненням національної валюти стосовно інших валют, відтоком портфельних інвестицій нерезидентів, кризою на ринку внутрішніх державних запозичень. До особливих рис п'ятого етапу розвитку банківської системи України належать:

- функціонування банків в умовах трансформаційного спаду виробництва;
- отримання більшістю банків збитків з причини проведення урядом конверсії короткострокових облігацій внутрішньої державної позики і заморожування частини активів;
- обмеження можливості отримання прибутків від здійснення валютних операцій у зв'язку із запровадженням Національним банком України режиму обов'язкового продажу експортерами 50 % своєї валютної виручки.

Шостий етап розвитку банківської системи України характеризувався активізацією глобалізаційних процесів, запровадженням новітніх методів регулювання банківської діяльності, адаптацією банківського законодавства до стандартів і вимог Європейського Союзу. До особливих рис шостого етапу розвитку банківської системи України належать:

- організаційне зміцнення банківської системи;
- поява та активізація діяльності на ринку банківських послуг банків з іноземним капіталом;
- зростання коштів на рахунках фізичних та юридичних осіб;
- розширення ресурсної бази банківської системи;
- підвищення рівня монетизації економіки;
- розширення сфери банківських послуг;
- забезпечення стабільності банківського сектору.

На початку сьомого етапу розвиток банківської системи України відбувався на тлі розгортання та дії світової фінансово-економічної кризи, що супроводжувалася скороченням обсягів промислового виробництва, рівня ВВП, зменшення ресурсного потенціалу банків,

зростання інфляції, зменшенням довіри до банківського сектору, коливанням валютного курсу. До особливих рис розвитку банківської системи України в період дії світової фінансово-економічної кризи належать:

- орієнтація системи менеджменту банків на зменшення частки проблемних кредитів;
- впровадження заходів Національним банком України щодо підтримки банківської стабільності та захисту прав вкладників;
- значне зменшення обсягів депозитів населення.

Отже, до початку сучасного, посткризового етапу функціонування банківська система України як ключова частина грошово-кредитної системи країни не стала ефективним механізмом створення сприятливого середовища для мобілізації та вільного переливання капіталів, нагромадження коштів щодо структурної перебудови економіки, розвитку підприємництва.

Охарактеризуємо детально сучасний етап розвитку банківської системи України з метою аналізу стану, виявлення наявних проблем і формування перспектив її розвитку.

Світова фінансово-економічна криза та перші роки посткризового відновлення вітчизняної економіки черговий раз поставили питання скорочення кількості банків в Україні, їх укрупнення, оптимізацію діяльності, дефіцитності інших кредитно-фінансових інститутів та нерозвиненості фінансового та фондового ринків. Станом на 01.01.2014, за даними НБУ в Україні, нараховувалося 180 банків, упродовж зазначеного року регулятором була впроваджена стратегія на виведення з ринку неплатоспроможних банків за рахунок поступового збільшення мінімального розміру статутного капіталу до рівня 500 млн грн. (Постанова НБУ № 464 від 06.08.2014) (табл. 2).

Таблиця 2 – Загальні показники, що характеризують структуру банківської системи України

Назва показника	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014
Кількість банків, які мають банківську ліцензію: з них з іноземним капіталом, зокрема зі 100 % іноземним капіталом	184	182	176	176	176	180	168
	53	51	55	53	53	49	51
	17	18	20	22	22	19	19
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34,0	32,1

Джерело: складено автором за даними Національного банку України (<http://www.bank.gov.ua>).

Дані таблиці 2 дозволяють виокремити такі особливості стану та інституційної структури банківської системи України:

- зменшення частки іноземного капіталу в статутному капіталі банків у першому півріччі 2014 року;
- скорочення кількості банків зі 100 % іноземним капіталом з 22 до 19 установ, зокрема вихід з українського ринку австрійської фінансової групи Erste Group у зв'язку з продажем 100 % акцій українського дочірнього банку АТ “Ерсте Банк”, згортання діяльності шведського банку ПАТ “Сведбанк” і кіпрського банку ПАТ “АСТРА БАНК”).

На рисунку 1 наведена структура та показники активів банків України в динаміці змін з січня 2009 року до жовтня 2014 року.

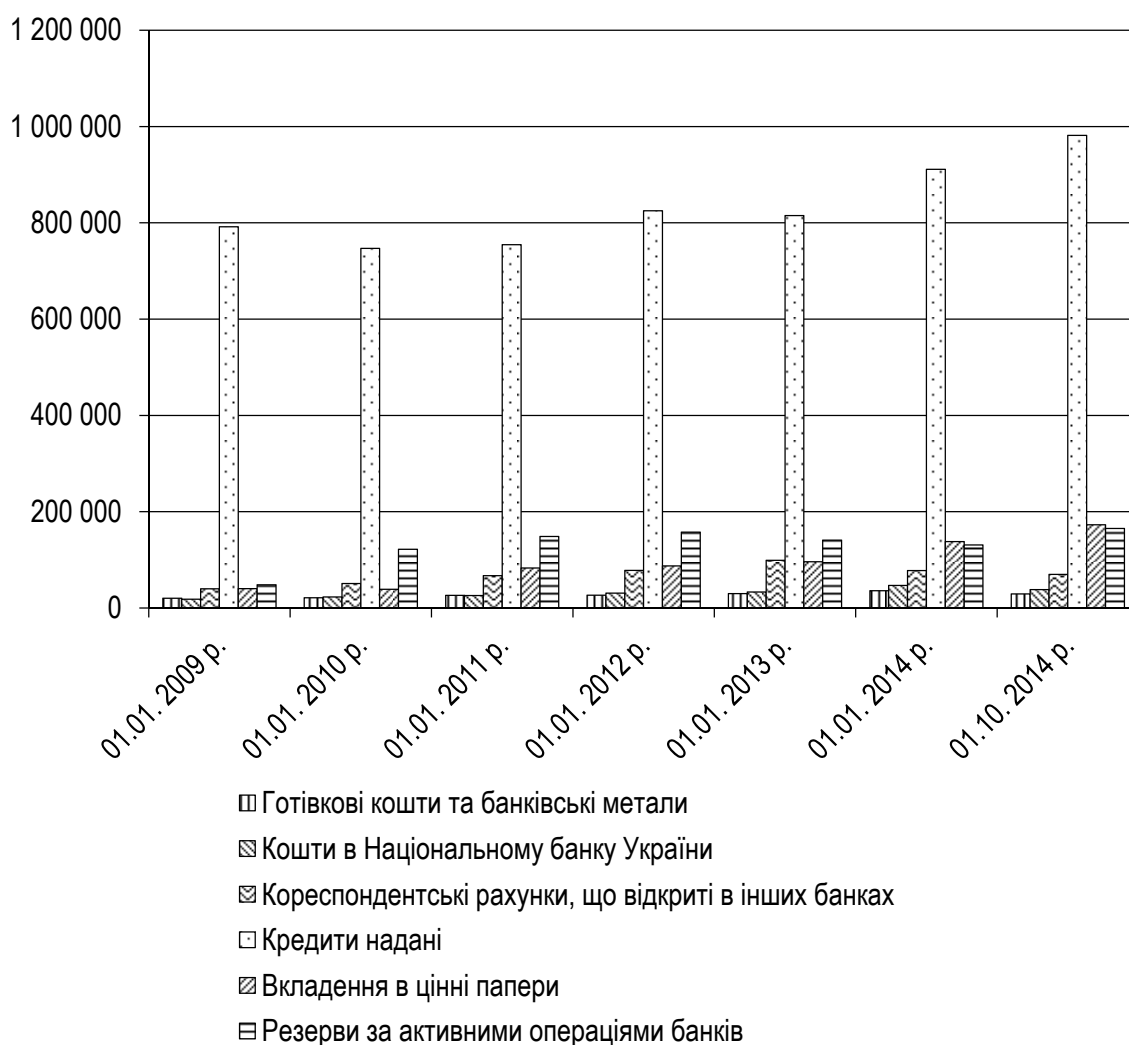
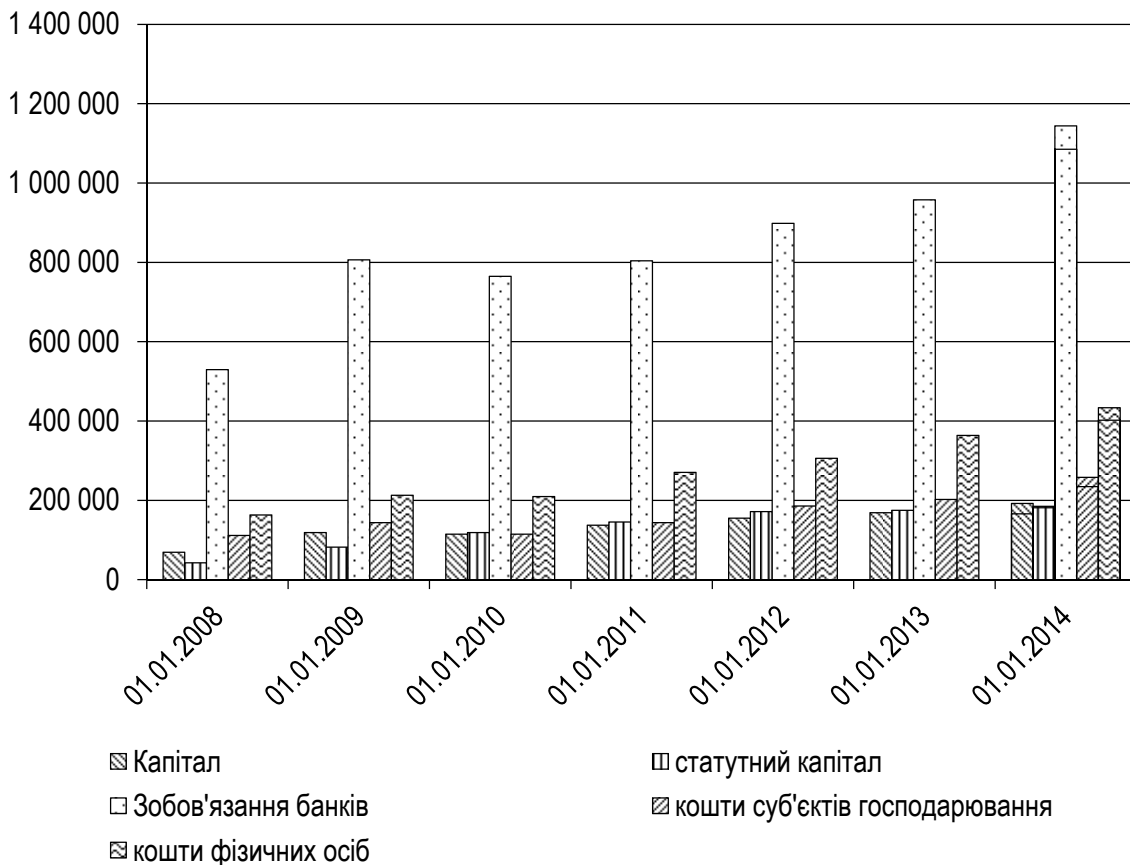

Рисунок 2 – Структура та показники активів банків України (побудовано автором за даними Національного банку України (<http://www.bank.gov.ua>))

Аналіз наведених даних дозволяє виокремити такі характеристики стану та структури активів банків України:

- 1) тенденція до зростання активів за рахунок девальвації національної валюти протягом останнього року;
- 2) збільшення інвестованих коштів банків у цінні папери, зокрема:
 - ОВДП – з причини наявної можливості використання цього інструменту для отримання кредитів рефінансування від НБУ;
 - валютні ОВДП – з метою використання цього інструменту як каналу розміщення валютних ресурсів;
 - ОВДП і валютні ОВДП – у зв'язку з можливістю використання цих інструментів для формування обов'язкових резервів банків на спеціальних рахунках НБУ;
 - ощадні сертифікати НБУ – з метою вирішення проблеми надлишкової ліквідності.

На рисунку 3 наведена структура та показники пасивів банків України в динаміці змін з січня 2008 р. до січня 2014 року.

**Рисунок 3 – Структура та показники пасивів банків України
(побудовано автором за даними Національного банку України
(<http://www.bank.gov.ua>))**

Аналіз наведених даних дозволяє виокремити такі характеристики стану та структури пасивів банків України:

- 1) зростання сукупного обсягу зобов'язань банків України;
- 2) зростання обсягів залучених коштів від фізичних осіб, що зумовлено високими відсотковими ставками за строковими коштами;
- 3) збільшення власного капіталу банків;

Отже, можна зазначити, що якість ресурсної бази та активів банків України є досить низькою, що посилює їх чутливість до кризових і посткризових проявів, послаблює стан операційного середовища.

Дані таблиці 3 відображають динаміку зміни результатів діяльності банків України з січня 2009 р. до жовтня 2014 року.

Таблиця 3 – Показники результатів діяльності банків України

Назва показника	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.10. 2014
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (Н2), % (мін значення 10 %)	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26	15,96
Доходи	122 580	142 995	136 848	142 778	150 449	168 888	157 877
Витрати	115 276	181 445	149 875	150 486	145 550	167 452	168 512
Рентабельність активів, %	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-1,09
Рентабельність капіталу, %	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-7,92

Джерело: складено автором за даними Національного банку України (<http://www.bank.gov.ua>).

Зазначимо, що весь досліджуваний період характеризується виконанням нормативу достатності регулятивного капіталу, що підтверджує наявність можливості поглинання збитків від погіршення якості активів.

Наведені показники результатів діяльності банків України показують її незадовільний стан у кризовий період 2010–2012 рр. і наявні такі тенденції:

- збиток банківського сектору в 2010–2012 роках, що пояснюється зниженням дохідної бази, погіршенням показників операційної ефективності, значними втратами на формування резервів за активними операціями у зв'язку з існуванням значної частки проблемних активів;
- позитивний стан показників рентабельності активів і капіталу у 2013 році.

Таблиця 4 – Індикатори фінансової стійкості банків України, %

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	II квартал 2014 р.
Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	18,1	20,8	18,9	18,1	18,3	15,9
Співвідношення регулятивного капіталу першого рівня до зважених за ризиком активів	14,2	15,1	14,0	13,8	13,9	11,7
Співвідношення кредитів і позик, що не обслуговуються, за вирахуванням створених резервів, до капіталу	32,0	29,2	25,8	36,0	30,7	47,0
Співвідношення кредитів і позик, що не обслуговуються, до сукупних валових кредитів та позик	13,7	15,3	14,7	16,5	12,9	14,6
Норма прибутку на активи	-4,5	-1,4	-0,6	0,5	0,2	0,0
Норма прибутку на власний капітал	-32,8	-9,8	-4,2	3,2	1,7	0,3
Відношення прибутку за процентами до валового доходу	66,8	66,0	63,1	64,1	58,6	51,2
Відношення непроцентних видатків до валового доходу	61,6	61,9	68,3	61,4	65,9	53,0
Відношення ліквідних активів до сукупних активів (коефіцієнт ліквідних активів)	11,5	18,8	18,7	22,2	20,6	21,9
Відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	35,9	91,2	94,7	90,3	89,1	85,2
Відношення чистої відкритої валютної позиції до капіталу	28,5	21,6	8,4	2,5	6,9	14,6

Джерело: складено автором за даними Міжнародного валютного фонду (<http://www.imf.org>).

Аналіз індикаторів фінансової стійкості банків України, що наведені в таблиці 4, підтверджує наявність прийнятних показників ліквідності та достатності капіталізації банківського сектору.

Висновки. Отже, на сьогодні актуальною є проблема реструктуризації проблемних активів банків України, продовження процесів реорганізації та ліквідації неплатоспроможних установ, подовження подальшої капіталізації банків. У довгостроковій перспективі реформування банківського сектору має бути направлене на зниження вартості капіталу для вітчизняних суб'єктів, забезпечення стійкого економічного розвитку.

Список літератури

1. Д'яконова І. І. Адаптивність банківської системи та її прояв у динаміці економічного розвитку України / І. І. Д'яконова // Вісник Сумського державного університету. Серія "Економіка". – 2011. – № 4. – С. 118–126.
2. Колобов Ю. В. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України / Ю. В. Колобов // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 3 (12). – С. 163–169.
3. Колодізев О. Становлення банківської системи України: минуле, світовий досвід, проблеми реформування / О. Колодізев // Банківська справа. – 2000. – № 2. – С. 26–31.
4. Простебі Л. І. Проблеми розвитку банківської системи України та механізм регулювання її діяльності / Л. І. Простебі // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 2/1. – С. 109–112.

Отримано 21.11.2014

Summary

The stages of the banking system of Ukraine are considered, problems and specific features of the functioning of domestic banks were singled out in the article. The problems of the banking system of Ukraine generalized analysis of the current state exercised. The features of the structure and prospects of development of the banking system are investigated in this paper.

Keywords: banking system, financial and economic crisis, the banking product, regulatory risk.